

Rapport generel davart las lavuors per l'idioticon retorumauntsch nel temp dels prüms december 1904 fin als 31 december 1912

Autor(en): **Melcher, F.**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **27 (1913)**

PDF erstellt am: **22.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-189619>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

RAPPORT GENEREL

DAVART LAS LAVUORS PER

L'IDIOTICON RETORUMAUNTSCH

NEL TEMP DELS PRÜMS DECEMBER 1904
FIN ALS 31 DECEMBER 1912.

DA DR. F. MELCHER.

Seguitand l'exaimpel della Svizra tudas-cha e della Svizra francesa, haun eir ils Retorumauntschs del Chantun Grischun piglio a maun, d'eriger a lur numerus e taunt interessants cu importants dialects ün degn monumaint linguistic. Auncha aunz cha la meldra funtauna d'infurmaziun, la vivainta favella rumauntscha da nos pövel staliva per adüna, vöglian els pü complettamaing pussibel ramasser e metter in salv l'interschazzi linguistic arto dals babuns e'l remetter alla posterited in ün'ovra, chi nun il preserva bè da totêla smanchaunza e desdrütta, ma chi in sieu möd furnirò eir ün interessant spivel della naziunalitèd e cultura retorumauntscha, chi pür memma as rechattan eguëlmaing in prieveil.

Già all'epoca da sia fundaziun, dal 1885, avaiva la „società retoromantscha“ piglio in vista la creaziun e publicaziun d'üna têt'ovra, d'ün uschedit *idioticon retorumauntsch*, ed ün dels prüms e pü zelants promotuors da quel, sigr. *Dr. Robert Planta-Fürstenau* eira vers la fin del secul passo occupo cun stüdis teoretics e prattics per promover sia realisaziun. Ma a passettan auncha divers ans, fin ch'ün arrivet ad asgürer ed invier definitivamaing la grand'intrapraisa. Difficulteds ed impedimaints da differenta natüra la fettan suspender fin al 1904. Cò as mettet sigr. Dr. Planta in relaziun directa culla soprastanza della

società retoromantscha ed in comuniun fütta allura discussas e trattedas tuottas dumandas cun rapport all'ovra naziunêla, dvanteda na bè giavüschabla, ma per püss motivs eir pü vi e pü urgenta ed indispensabla. La publicaziun d'ün *idioticon retorumauntsch* füt nel sain della società retoromantscha definitiva- maing decisa.

Insembel culla decisiun pigliada get eir il pisser per la finanziaziun, administraziun e direenziun dell'intrapraisa. La *finanziaziun* reuschit sainza grandas difficulteds. La società retoromantscha eira nella posiziun da pudair contribuir annuêl- maing circa 1000 frs. e taunt dal Chantun cu dalla Confederaziun s'obtgnit subsidis nel import totêl da 4000 frs.; ün pudaiva uschè dispuoner da ca. frs. 5000 l'an, üna somma, chi, per cumanzer, paraiva d'esser suffiziainta.

L'*administraziun* restet nels mauns della soc. retorom. e la *redacziun* füt affideda al scrittur da quaist rapport, chi d'incuort avaiva glivro sieus stüdis filologics all'universited da Vienna. Culs prüms December 1904 surpigliet el la taunt importanta cu difficila incombenza.

Aunz cu cumanzer oter as rendet il nouv redactur a Zürich e Bern, per stüger l'indriz e l'organisaziun del idioticon della Svizra tudas-cha e del „glossaire des patois de la Suisse romande“. Taunt in ün lö cu in l'oter füt el dals sigrs. redactuors, prof. *Bachmann* e prof. *Gauchat*, amiaivelmaing arvschieu ed intraguido nell'organisaziun e nellas lavuors da lur grandas intrapraisas. Aunch'hoz s'impaiissa el cun recognuschentscha als buns cussagls ed al impuls, ch'el d'allò mnet cun se a chesa a pro da si' egna lavur.

Il prüm an da lavur passet vi cun preparaziuns ed incombenzas da differenta natüra, cun stüdis speciêls indispensabels per ün'orientaziun in tuottas dumandas dell'intrapraisa, cun la collecziun directa da materiêl in lös ils pü exposts, scu per ex. a *Filisur* in val d'Alvra, e cun viedis per tuot il pajais rumauntsch intuorn, a fin da guadagner ed iffiner correspondents adattos.

A *Filisur*, inua cha bè pochias famiglias avaivan mantgnieu e drovaivan auncha il vegl ed interessant dialect local, as tragnet il redactur circa 6 eivnas e fet lò per uschè dir sieu giar-

sunedi cun rapport alla collecziun persunêla da materiêl gio dalla buocha del pövel. Il resultat obtgnieu cuntantet e det bun curadschi per la continuaziun in oters lös.

Ûn domicil d'ün mais e mez a *Mustér (Disentis)* avaiva la mira speciêla da render il redactur engiadinais pü cuntshaint e familier cun lingua e pövel della Surselva e da'l metter in relaziuns pü strettas cun homens d'influenza da quaista cuntreda.

Dasper las lavuors ed occupaziuns manzunedas, drizzet la redacziun eir già il prüm an si'attenziun alla *literatura retorumauntscha* e and fet ün numer considerabel d'excerpts. Per quaists, scu per la granda part da tuottas otras notandas per il futur idioticon, s'inservit ella da prüm'innò del sistem dels *scrittins* u *bigliettins d'üna* grandezza. Introdüt per imitaziun del exaimpel do dal „*glossaire des patois de la Suisse romande*“, füt el chatto ourdvard còmod e practic e nun sarò pü banduno. Ils bigliettins vegnan fats a posta per nos adöver in blocs da 100 fögliets perfuros e muossan differenta colur tenor ils trais dialects principêls, pèls quêls els sun destinós; ils grischs servan per las notizias nels dialects sursilvans, ils cotschens vegnan drovos per il territori centrêl, da Trin fin Ferrera, Stalla e Latsch, e'ls alvs per l'Engiadina e Val Müstair. Siand cha mincha bigliettin vain eir auncha provist cul buol indichand la provenienza da tuottas notizias aplicheadas, schi l'inter materiêl üna vouta classificcho alfabeticamaing, as classifichescha da se eir tenor regiuns e vschinaunchas.

Las lavuors da collecziun sistematica cun agüd da *correspondents* regulers fütan cumanzedas la prümavaira del 1906 e que in base al rich materiêl, cha sigr. Dr. Planta avaiva desinteressedamaing miss a disposiziun da noss'intrapraisa. Già aunz cha quaista füss instradeda, avaiva el s-chaffieu ün rich vocabulari tudas-ch classificcho suainter oggets ed ideas, e cun agüd da quel ramasso u lascho ramasser in *saidesch* differents lös da nos territori ed our dalla literatura ün s-chazzi inter da prezios ed interessant materiêl retorumauntsch.

Quaist materiêl vain dalla redacziun kompletto pü pussibel e preparo per esser suottamiss, in fuorma concentrada e sainza indicaziun da provenienza dellas singulas expressiuns, als cor-

respondents. L'uorden infra ils singuls chapitels vain, cun pitschnas müdedas, mantgnieu il medem scu nel vocabulari surindicho. In cho a mincha artichel numero sto eir l'expressiun tudas-cha. Per la reproducziun da quaist materiêl da collecziun ans inservins del mimeograf e da fögls volants, chi vegnan mincha mais copchos in ün numer suffiziant, numeros, provists cul buol del lö da destin e scumpartieus a tuots ils correspondents.

La lavur da quaists giavüscheda ais, da ripasser zievaun minuziusamaing ils fögls cul materiêl da collecziun, da fixer, quêlas dellas lö già notedas expressiuns chi sun in adöver in lur lö, in che fuorma e significaziun cha quetaunt ais eventuêlmaing il cas, d'aggiundscher tuottas otras relativas expressiuns ad els cuntschaintas e, scha mê pussibel, las addür insembl cun frasaras caracteristicas, pigliadas our dalla lingua populera.

Fin a pagina 50 impliva il materiêl da collecziun l'inter spazi dels fögls volants, nun laschand guêra piazza per otras notizias; quaistas avaivan da gnir scrittas süls bigliettins, chi cumpagnaivan mincha spediziun. Las expressiuns süls fögls, chi eiran drovedas *têlas e quêlas* in ün lö, avaivan simplamaing da gnir *suottastrichedas* dal resp. correspondent. Da que chi pêra, noss correspondents nun savettan bain as familiariser cun quaista part speciêla del sistem, e, siand cha eir la redacziun, per motivs d'importanza, avaiva pers la fiducia in quella, füt ella al cumanzamaint del 1908 e que da pagina 51 inavaunt müdeda nel möd, chi daspö saimper füt e vain observo. Laschand liber a dretta del materiêl suottamiss ün bain grand spazi, quasi la mitted della pagina, avaiva e ho il correspondent l'incombenza, da noter lö directamaing tuot que ch'el so e cugnuoscha da sieu dialect scu equivalent da mincha artichel a snestra. Sbagls e svistas da differenta natüra nun incuntran in quaist möd pü taunt sovenz, ed in scrivand minder pled, pü chöntschn vain fat surasenn a tuottas particulariteds dialectêlas in fuorma e significaziun. Ün *disavantach* da quaist sistem ais natürelmaing quel, cha la granda part del materiêl furnieu dals correspondents nun aintra pü süls còmmods bigliettins; ma aviand chatto ün möd adatto per classificher eir quel materiêl cun agüd da bigliettins collectifs, ais la redacziun persvasa, d'avair tuottüna in chaminio la dretta via.

Merit all'ortografia per tuottas las notizias a furnir, haun ils correspondents l'uorden da's inservir, in princip, dels systems

tradiziunêls in adöver, scrivand però pü fidelmaing pussibel suainter la pronunzcha populera.

Girand la sted del 1905 per il pajais intuorn, avaiv' il redactur chatto ed iffino correspondents a sfrach, in tuot üna tschientina, bod per mincha lö e löet rumauntsch u mez rumauntsch ün. Ma cur cha la prümavaira zieva la prüma spediziun del materiêl da collecziun stentaiva da turner e nun turnet per part neir la sted e l'utuon e niauncha sün express giavüsch a buocha e per scrit, allura la redacziun s'inacordschet, che ch'ella avaiva da crajer da sieu „grandius success“ del an aunz ed avet per la prüma vouta il presentimaint dolurus, cha sainza disgusts ed impedimaints d'üna sort u dell'otra neir l'idioticon retorumauntsch nun gnarò a fin. Las lavuors da quels, chi nun avaivan smancho lur impromischiun, entrettan u bod u tard, e traunteraint and eiran da quellas, chi in ogni regard pudaivan cuntanter eir las pü grandas pretaisas. Ma cun s-charsas lodavlas excepziuns turnaivan las spediziuns fich irregulermaing e tuots ils sforzs pussibels della redacziun nun fütan in cas, da promover scu chi tuocha l'adamaint da quaista taunt importanta lavur. Fin vers la fin del 1907 avaivan bè las prümas 50 paginas del materiêl da collecziun pudieu gnir spedidas e da quellas üna buna part nun turnet pü. Uschè nun pudaiva que ir inavaunt, sainza cha naschiss priewel per la buna reuschida dell'intrapraisa!

In Schner del 1908 adressed la redacziun ün nouv appell a sieus correspondents, nel quêl ella traunter oter manzunaiva la müdeda parziêla del sistem da collecziun fin allura pratcho e la seria intenziun da bunificher almain fich modestamaing las lavuors chi entreròn nel cuors del an. La resposta and füt, cha 65 correspondents s'impegnettan *per scrit*, da vulair infalibelmaing assister inavaunt l'intrapraisa cun lur collaboraziun, eseguind regulermaing las lavuors ad els affidedas.

Da quaist momaint invi get 'la stupend; arsalvo il Lügl, Avuost e Settember, gniva e vain auncha il materiêl da collecziun tramiss mais per mais a quaists fidels collaboratuors, prüma in partidas da 10 ed uossa daspö duos ans da 16 paginas alla vouta. Nun tgnand quint da tscherts retards e da tschertas irregulariteds, chi nun sun da s-chivir, tuornan ils fögls infra temp útil nels mauns della redacziun e que ais ün gust ed ün plaschair da vair, *quaunt* materiêl tuotaffat *nouv* chi aintra

cun els insembel e *quaunt sclarimaint* cha novas fuormas u eir bè novas confermas da plets dubius u antiquos portan cun se.

Dals 65 correspondents surmanzunos sun cun l'ir del temp divers gnies a mancher tres la mort, ed oters haun per buns motifs stovieu as retrer da lur impegn; ma 42 sun restos fidels dal cumanzamaint dell'intrapraisa innò, ed aviand pudieu rimplazzer ils mancants tres oters, il numer totèl ho pudieu aunch' adüna as mantegner sur 50, in media sün 54. Els appartegnan allas differentas classas e vocaziuns e rapreschaintan seguaintamaing ils differentes dialects, resp. las differentas cuntredas: *Cadi: 6, Foppa, 6, Lumnezia: 5, Plaun: 3, Tumgias-cha: 1, Schams: 2, Val d'Alvra: 7, Sursês: 4, Engiadin' Ota: 6, Engiadina Bassa: 12, Val Müstair: 2.*

Specièl lod e menziun meritan 5 *Engiadinaisas*, chi's prastan cun grand interess e bun success per la chosa, 3 daspö cha la collecziun sistematica as fo cun agüd da correspondents. E medemmamaing ho la redacziun tuott'ocasiun da's demusser recognuschainta invers ün pèr correspondents, chi, entros bè avaunt ün u duos nel servezzan dell'intrapraisa, haun surpiglio da repasser *l'inter* materièl fin uossa tratto. Cha'ls merits da tuots ils oters fidels collaboratuors nun haun tres quaistas pèr observaziuns d'esser minimamaing pregüdichos, s'inclegia da se, e la redacziun fo bè sieu dovair, sch'ella eir in quaist lö ingrazcha publicamaing a tuots per ils grands e prezios servezzans prastos e's arcumanda per oters auncha da praster nel avvegnir.

Il numer dellas paginas speditas als correspondents e da quels trattedas nel möd già explichò, importaiva alla fin del December u. p. 583. Da tuot nos materièl da collecziun eira alla medemm'epoca evasa üna buna mitted, ma siand in quella comprais ils chapitels chi faun il pü grand splüach, scu p. ex. quel dell'agricultura e quel dellas bes-chas chasaunas, aise da prevair, cha in trais fin quatter ans las collecziuns cun agüd dels correspondents saròn complettamaing glivredas.

Deviand dal sistem principèl, haun ils correspondents cò e lò ramasso e furnieu materièl eir in oter möd. Üna vouta avaiva la redacziun, a fuorma d'exaimpel, scu cha singuls chapitels avessan d'esser elavuros, miss insembel tuots ils dits e'ls proverbis furmos culs duos plets *bucca* e *tgau* (*buocha* e *cho*)

e giavüscho als correspondents, da fer il medem per lur dialects; il resultat direct and füt ün considerabel inrichimaint dellas collecziuns fraseologicas.

Ün' otra vouta as laschet ella furnir *in möd descriptiv* las expressiuns del *filer e tesser* culs relatifs urdegns, ed in möd simil, quellas della *cultura del glin e del chanf, del fer paun* e. u. i.

Ils avantachs da *têlas* collecziuns, chi na darer, sün giavüsche express, contgnivan eir stupendas illustraziuns, sun grands, directs ed indirects. Las singulas expressiuns as preschaintan in üna descripziun pü sgüras, cu stachedas da lur connexiun natürêla, ed ellas vegnan uschè eir pü chöntsche ad immaint al collectur. Bain sovenz arriva allura eir il cas, cha dalla descripziun scu têla as laschan guadagner otras expressiuns interesantas, chi nun haun uschigliö ünguotta da chefer culla chosa descritta.

Ün chapitel fich difficil, taunt per la redacziun cu per ils correspondents, ais quel chi tratta dalla *botanica*. Per and avair resultats sgürs, nun resterò oter mez, cu da's volver ad ün botaniker da professiun, al surdand il materiêl nüd, obtgnieu ultimamaing da tuottas varts in base ad üna glista speciêla, e laschand ad el da fixer la relaziun precisa traunter il nom e la plaunta manageda.

La corrispondenza culs collaboratuors, quaut inavaunt ch'ella risguarda dumandas generêlas, chi velan per tuots listess, ho lö cun agüd da circuleras mimeografedas e segue in *tudas-ch*. E perche in *tudas-ch* e na per *rumauntsch*? Bè per motivs prattics; per nun avair da perder temp in scrivand e reproduand almain da *trais* sorts circuleras per las differentas cuntredas e forsa pür allura auncha permaler ils rapreschantants d'ün u l'oter dialect na toccantamaing considero. Da duos mêls tschernittans il pitschen, siand fermamaing persvas, cha la buna reuschida da noss' ovra nun vain minimamaing pregüdicheda lotres ed anzi dumanda, cha têlas bagatellas vegnan subordinadas alla mira principêla ch'avains in ögl.

Daspö cha'ls subsidis chantunêls e federêls fütan generusamaing augmentos da 4000 sün 7200 frs. annuêls, dimena cumanzand cul 1908,¹ artschaivan ils correspondents regulermaing ün pitschen bümaun da 10 fin 30 frs. l'ün tenor prastaziun,

¹ Dal 1908 fluittan a pro dell' intrapraisa eir circa 700 frs. subsidis *privats*.

na scu *peja* per lur lavuors fattas infra l'an — taunt inavaunt nun taundschan ils mezs a disposiziun — ma almain scu segn d'attenziun e recognuschentscha per ils buns servezzans prastos e scu bunificaziun per tuotas eventuêlas mêlas spaisas. Nel bûdget figûra quaist post cun 1000 frs. l'an.

* * *

Dasper la collecziun del materiêl cun agüd dels correspondents regulers, ho sia grand'importanza eir quella directa, persunêla del redactur e da sieu secretari, chi vain fatta minch'an bod in ün lö bod in l'oter. Aviand in ögl pustüt cuntredas expostas alla germanisaziun e vschinaunchas, inua nun ans füt pussibel d'obtegnier agüd tres correspondents, ans stabilins nus in quella per ün temp, per trais, quatter u eir tschinch fin ses eivnas, tenor bsögn, e tscherchains da ramasser pü complettamaing pussibel tuot il materiêl characteristic auncha in adöver allò. Per base da collecziun ans inservins nus eir cò del materiêl sistematic sovenz manzuno, ma, aviand chatto las persunas adattedas a nos scopo, dependa que bger da quella, quant inavaunt cha'ns tgnains e pudains ans tegner vi dal sistem. Na darer vain el mïss d'vart bainbod e sto fer lö a libras conversaziuns, chi directamaing haun poch u ünguotta da chefer cun que cha dumandaivans. Ma gûsta in cas similis profitains nus *indirectamaing* fichun bger, sovenz *bger da pü* cu cura cha'l möd da collecter as 'restrainscha a singulas dumandas e respostas. Il dialect cha vulains stüger penetra uschè pü bain e pü s-chet ill'uraglia, ils plds e las expressiuns as preschaintan in möd pü natürêl, cun lur *güsta* e *vaira* significaziun, na meltrattos da qualche melnûzza teoria, e tauntas e tauntas voutas croudan *per cas* expressiuns del tuot inaspettedas e na tscherchedas, chi forsa *mê pü* nun füssan gnïdas a nossa cognuschentscha. Uschè dvainta quaist *seguond* sistem, chi apparentamaing ais collio cun perdatemp, ün dels mezs ils pü prezios per la controlla e per la complettaziun da tuot il materiêl già collecto.

Dalla pü grand'importanza, ma eir il pü difficil aise, da chatter nò las persunas *adattedas* per nos adöver, persunas chi cugnuoschan a fuonz lur dialect e nun sun na bè in cas da participar in möd adatto lur cognuschentschas, ma haun eir

l'interess, la vöglija e la pazienza da's metter uras, dis u eivnas alla lungia a nossa disposiziun. Las meldras experienzas avains fin uossa fat cun *duonnas* pü attempedas. Quellas haun in generêl salvo il megl la s-chettezza da lur dialect, saja cha nun sun forsa mê guêra stedas davent da lur vschinauncha, saja cha sun bger main influenzedas dalla lingua da scrittüra e discuorran scu cha sun adüsedas da discuorrer da pitschnas insü, lingua *natürela, populera*. Ch'and dō eir cō excepziuns della regla, s'inclegia, e nossas collecziuns persunêlas nels differents lös füssan bger main richas, scha nun avessans pudieu ans volver eir ad homens bain qualifichos per bunas infurmaziuns.

Ün dels grands avantachs da quaists soggiornos sül lö ais quel, cha il collectur imprenda a cugnuoscher megl il spiert e'l character del pövel e cun que natürelmaing eir il spiert e'l character dels dialects chi haun d'esser stügios. E ch'ün nun smancha neir il fat, cha sül lö ün ais adüna nell'agreabla posiziun, da nun gnir a cugnuoscher las chosas bè da nom, ma eir da pom e cha quetaunt ais della pü granda purteda per minch'ovra lexicala.

Ils lös, inua cha la redacziun e sieu secretari haun collecto persunêlmaing pü u main lung temp, sun: *Filisur, Sarn, Prüz, Veulden, Flem, Seglias, Fex, Müstair, Samagnun, Vrin, Tavetsch, Medel, Duvin, Ferrera, Vaz, Stalla, Laax*. Il materiêl guadagno e fixo in quaistas vschinaunchas as compuona da circa 30,000 bigliettins, chi, cun excepziun da quels dellas set prüm-nomnedas, füt classificho alfabeticamaing per mincha lö in s-chaclas a posta. Degna da menziun speciêla ais la collecziun fatta dal 1909 a *Samagnun*, chi reuschit auncha discretamaing buna e richa, cuntuoit cha las trais persunas d'infurmaziun daspö üna quarauntina d'ans nun avaivan pü ne discurrieu ne udieu lur vegl dialect rumauntsch.

Fixaziuns foneticas ho il redactur fat ultra nels lös surnomnos eir auncha in bgers oters, e que a maun d'üna glista da ca. 1000 plets, cha sigr. Dr. Planta avaunt ans avaiva compilo a têt scopo.

Eir la creaziun d'ün *atlas linguistic* eira steda piglieda in vista, ma per püss motivs nun ais fin hoz auncha decis ünguotta d'positiv in merit. Prüma maunchan ils mezs, e seguonda ais degna da madüra riflessiun l'idea da creer, scha mê pussibel, ün *atlas sulet* per noss dialects e per quels parantos dall'otra

vart dellas Alps, dimena in comuniun cun „*l'opera del vocabolario della Svizzera italiana*“, chi daspö il 1907 ais in lavur.

A möd da prova fütta nel 1910 fixos ün pêr texts dialectêls cun agüd del *fonograf*, cha la redacziun del idioticon della Svizra tudais-cha avaiva ardüt a Tusaun. Da quatter provas fattas reuschittan, trais (per Andeer, Dalin e S-chanf) vaira bain, da möd cha convain revgnir sün têlas, dallun cha'ls mezs e las circostanzas permettan.

* * *

Aunz cu referir davart las differentas lavuors da Bürô, aise da manzuner, cha fin la mitted del mais Favrer 1908 il redactur ais sto sulischem sulet impiego dell'intrapraisa, ch'el eira dimena chargio cun tuottas las lavuors pussiblas, dallas pü finas fin las pü mecanicas e lungurusas. Agüd stabel faiva da bsögn e nus l'avettans allura eir, prüma in la persuna da giunfra *R. Condrau* da Mustér, chi lavuret in nos Bürô scu scrivaunta dal Favrer 1908 fin al Gün 1909, e zieva in la persuna da sigr. *A. Casanova* da Trun, chi daspö la mitted October 1909 scu impiego fido e conscienzius güda alla redacziun in quasi tuottas sias lavuors.

Culla survaglianza da *tuottas* las lavuors ais incombenzeda üna *cumischiun filologica*, chi exista daspö il 1907 ed as compona dals sigrs. Dr. *Robert Planta-Fürstenau*, Dr. *L. Gauthat*, professor da filologia rumauntscha all'universited da *Zürich* e prüm redactur del „glossaire des patois de la Suisse romande“, e Dr. *Ch. Pult*, professor da linguas all'academia da commerci a *St. Galla*. Quaista cumischiun ho, insembel cul redactur, eir la responsabiled per la reuschida *scientifica* da nos dizionari generêl u idioticon ed as raduna almain üna vouta l'an, per piglier incunter ün rapport detaglio del redactur e per tratter e discuter cun el insembel tuottas dumandas d'importanza e l'assister cun pled e fat inua ch'ella so e po.

La preparaziun, reproducziun e spediziun del materiêl chi vain mincha mais tramiss als correspondents, dumanda circa quatter dis da lavur unida da redactur e secretari, lavur chi vain pelpü fatta ils ultims u'ls prüms dis del mais e chi nun appartegna güsta tar las occupaziuns favuridas della redacziun. Bain pü agreabla ed interessanta ais la prüma controlla del

materiêl chi tuorna dals correspondents, apportand las novas contribuziuns. Ma bger temp nun vain per intaunt dedicho a quella. Ils fögls turnantos ed elavuros sun miss scrupulosa maing in salv fin al di ch'els, cun agüd dels bigliettins collectivs, tramettan tuot lur materiêl nellas differentas s-chaclas (vide Pag. 288/289).

Cur cha pigliettans a maun las lavuors per nos dizionari, savaivans bainschi già novas eir dall' incombenza da cler insembel materiêl our ða nossa *literatura*, ma da fer que sistematica maing, repassand *tuots* ils cudeschs e manuscrits retormauntschs existents in bibliotecas publicas e privatas, da quetaunt nun ans faivans ün' idea. Pür ün po alla vouta as musset il bsögn indiscutabel eir d'üna simila lavur. Voliand creer ün' ovra relativmaing completa, chi compiglia il materiêl vivaint auncha in adöver e quel ieu in smanchaunza, ma sto fixo üna vout'u l'otra per scrit, nun ans resta oter, cu ir svutrand dappertuot, inua ch'ais vistas da qualche success. E siand cha *mincha* manuscrit e *mincha* cudesch rumauntsch *po*, sainza cha sapchans per l'oravaunt, contegner expressiuns aunch' incuntschaintas u uschigliö da valor e d'importanza per nossas lavuors, essans sforzos da'ls ler tres *tuots* dal a al z. As restrainscher bè ad üna part, tschernida a bun stim u in base a qualche conclusiun tratta sainza cognuschentscha precisa della chosa, que füss tuot oter cu güst ed in ogni möd ne reêl ne scientific.

Pustüt nossa *literatura* veglia del 16evel e 17evel secul contegna materiêl s-chet rumauntsch in surabundaunza, materiêl chi taunt per sia fuorma, cu per la significaziun dellas singulas expressiuns nun ais bè per se interessant, ma po esser da grand' importanza per la vair' incletta d'interas categorias da plets auncha uossa in adöver e po servir a sclarir na bè dumandas pürmaing linguisticas, ma eir dumandas *istoricas*, *cultur-istoricas* e *giuridicas*.

Que ais dimena chosa dalönch innò decisa, cha repassans attentamaing noss' intera *literatura*, manuscrits e cudeschs stampos, ed and copchans tuot que chi ans serva in ün möd u l'oter. Ün bel e bun töch essans uossa eir cun quaista lavur, aviand estrat materiêl sün circa 70,000 bigliettins, ma per gnir a dessegn d'excerper in tuot passa 2000 volüms da differenta grandezza, vout que auncha bger temp e pazienza. Tuottüna

spera la redacziun da pudair mner a bun fin eir quaist ram da collecziun e que sainza dan al andamaint normêl dellas otras lavuors.

Üna part na main interessanta cu caratteristica da mincha lingua fuorma sia *fraseologia populera*, e perque ho la redacziun adüna miss pais, cha quella nun vegna negligida nellas collecziuns del materiêl. Vzand però, cha la granda part dels correspondents nun la resguardaiva avuondá, surdet ella alla stampa (vide Annalas XXV 179—225 e XXVI 235—280) numerus exaimpels da *dits populers* e scumpartit ils duos cudaschets a tuots ils correspondents ed ad otras persunas cul giavüsch, da ramasser inavaunt in base a quels. Las fadias per quaistas publicaziuns fütan richamaing recompensadas tres bellas ed abundantas collecziuns, chi entrettan da tuottas varts.

Medemmamaing cul scopo da collecziun, publichet la redacziun dal 1911 e dal 1912 ün ampel numer da proverbis rumantschs nellas giasettas: *Fögl d'Engiadina*, *Gasetta romontscha* e *Grischun*. Scu segn da recognuschentscha per l'agrabla lectüra spüerta ed aderind al giavüsch repetidamaing express, üna tschinquaantina d'abbonnents as chattettan stimulos da completer considerabelmaing las glistas publishedas e da trametter al bürô del idioticon tuottas lur preziasas notizias. Cul resultat da quellas importa hoz il numer dels proverbis retorumauntschs collectos circa 3000. Els furniròn a sieu temp ün mez excellent per der vita e colorit a bgers artichels del idioticon.

Dasper tuottas las lavuors da collecziun, dedicha la redacziun daspö quatter ans üna buna part da sieu temp e da sas fadias eir alla *classificaziun* del materiêl collecto. Scu già manzuno, vain quel raccolt persunêlmaing tres la redacziun miss alfabeticamaing per se e tgnieu in salv in s-chaclas per las singulas vschinaunchas. Tuot il rest, dimena quel chi aintra dals correspondents e quel guadagno dalla literatura, vain miss insembel sainza distincziun del lö da provenienza, classificho unidamaing tenor l'alfabet e plazzo in s-chaclas serredas, provistas culs custabs adattos a lur contenuto. Ma, scu cuntschaint da püssas remarchas fattas prüma, la *granda* part del materiêl furnieu dals correspondents ais, cur ch'el aintra, sparpaglio pels fögls volants intuorn, da möd cha voliand il fusioner e

classificher cun l'oter, nossa prüma lavur ais quella, da'l trer insembel e copcher sün ils pü manzunos bigliettins. Üna via pü simpla e pü pratica per trer a nüz tuottas las notizias dels correspondents, nun ho pudieu gnir chatteda e la redacziun ais persvasa, cha'l temp lotiers necessari ais bain impundieu, eir scha per tratter üna *suletta* pagina in quel möd, üna persuna drova ün di inter, dalla damaun alla saira.

Dal *medem* fögl da *tuots* ils correspondents vain copcho artichel per artichel sün bigliettins da color *verda*, trand insembel quaut pussibel ils medems plets chi bè in lur fuorma sun differentes ün dal oter e notand cun agüd da zifras ed iniziêlas ils lös u las valledas chi'ls haun furnieus. Uschè po in ultim ün *sulet* da quaists bigliettins collectivs der spiegaziun detagliada da tuottas las fuormas dialectêlas e dalla provenienza da mincha singul pled. Fin la fin del 1912 eiran trattedas e liquidadas in quaist möd 235 paginas e quasi tuots ils bigliettins dalander guadagnos eir già classificos cun tuot l'oter materiêl, furmand insembel cun quel ün „bloc“ unic da circa 150,000 bigliettins.

Al medem temp cun la concentraziun del materiêl dels correspondents süls bigliettins verds, vain fatta ün' otra lavur importanta: tuots ils plets rumauntschs addüts dals correspondents per la medemma chosa u idea, dimena tuots ils *sinonims* rumauntschs, vegnan ramassos sün ün bigliettin, chi porta süssom a dretta l'expressiun *tudas-cha* correspondentia ed ais classifico alfabeticamaing in s-chaclas a 'posta lotiers destinedas. Ultra la survista cha quaist sistem spordscha commodamaing sur d'üna buna part da tuot il materiêl rumauntsch, sarò el ün di da grand avantach per chi chi eventuêlmaing as mettess ad elavurer ün dizionari tudais-ch-rumauntsch da noss dialects.

Daspö ün an vegnan las lavuors da compilaziun e concentraziun del materiêl furnieu dals correspondents pü pussibel sollecitadas ed ün po sperer d'esser a fin cun ellas al momaint cha las collecziuns sistematicas saròn glivredas. E siand cha a tuott' apparentscha quella vouta eir la granda part da tuot l'oter materiêl vain ad esser classifico, la redacziun dels singuls artichels puderò sainza grand retard esser pigliada a maun. *Scu* cha quetaunt dvanterò e *quauntas* dumandas chi nascheròn e stoveròn esser prüma trattedas e decisas, que sun tuot chosas, dallas quêlas prossmamaing ün survgnirò almain ün'idea. Il redactur ho nempe l'incombenza d'elavurer per la prümavaira

chi vain ün pèr *artichels da prova* ed in base a quels sarò allura discuss e pondero, che sistem chi pudess il megl convgnir als singuls artichels ed all'inter'intrapraisa ed in che möd ch'ün po arriver a sieu scopo.

Cuntuot cha ün idioticon retorumauntsch avess vairamaing agieu da compiglier l'inter s-chazzi linguistic da tuots ils Retorumauntschs, ho el tuottüna stovieu as restrainscher in duos rapports. *Prüma* nun paun, per motivs prattics e finanzièls gnir resguardos in quel ils dialects retorumauntschs our dal confin svizzer e *seguonda* nun aise pussibel da'l charger cun ils numerus *noms propriis* (da lös, famiglias e persunas), sainza render l'intrapraisa memma lungia e custusa e l'ovra finêla memma voluminusa. Furtünedamaing nun bsögna as fer pisser perque. Ils dialects retorumauntschs del Tirol chatteròn lur lö adatto in ün'ovra patriotica sumgiainta alla nosa, e'ls noms propriis vegnan collectos e publichos in ün'ovra per se tres Dr. R. Planta. Quaista e nos idioticon resteròn ideêlmaing in stretta relaziun üna cun l'oter e's completeròn vicendevolmaing, prodüand da se ils avantachs d'üna meldra survista da tuot il materiêl e quels d'ün'esecuziun pü profuonda e pü speditiva da tuottas las lavuors.

L'intrapraisa da nos idioticon resta uschè, in princip, scu ch'ella da prüm'innò eira steda ideeda. Passentand buns e noschs temps, ais ell'uossa entreda in sieu novevel an da lavur. Las collecziuns progredeschan ad ün progredir ed haun già a quaist'ura do a glüsch prunas interas d'ün materiêl in tuots rapports interessant ed important, impromettand da nun ans lascher culs mauns vöds neir nel avvegnir. Il materiêl entro ais per buna part già classificho e compiglia in tuot passa 180,000 bigliettins, ün numer chi do almain ün'idea dalla ricchezza finêla della grand'ovra. Las vistas per üna buna reuschida sun pertêl bunas, e scha l'agüd e sustegn morêl e materiêl as mantegnan da tuottas varts nella medemma proporziun, scu cha uossa d'an in an creschiròn l'importanza e l'extensiun da tuottas lavuors, a temp ütil l'idioticon retorumauntsch puderò esser surdo alla stampa.

S-chanf, di 24 Schner 1913.

